

פרשת תולדות תשע"ז
שרה ורבעה בעיני הרמב"ן

Sponsored by friends of David Wachs in his memory
לע"נ דוד בן מרדכי שמואל ז"ל

[1] בראשית פרק יב פסוק י'

וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֵּרָד אַבְרָם מִצְרַיִם לְגֹר שָׁם כִּי כָבֵד הָרָעַב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם

רש"י

רעב בארץ - באותה ארץ לבדה, לנסותו אם ירהר אחר דבריו של הקדוש ברוך הוא שאמר לו ללכת אל ארץ כנען, ועכשיו משיאו לצאת ממנה:

רמב"ן

ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, כי יש באלהים כח לעזור ולהציל. גם יציאתו מן הארץ, שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב, עון אשר חטא, כי האלהים ברעב יפדנו ממות. ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה. במקום המשפט שמה הרשע והחטא:

[2] בראשית פרק טז

(ה) וַתֹּאמֶר שָׂרָי אֶל אַבְרָם חָמְסִי עָלֶיךָ אֲנֹכִי נָתַתִּי שְׂפָחָתִי בְּחִיקָךָ וַתֵּרָא כִּי הָרְתָה וְאֶקַּל בְּעֵינַיִךָ יִשְׁפֹּט יִקְוֶה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ:
(ו) וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל שָׂרָי הֲנִי שְׂפָחָתְךָ בְּגִידְךָ עָשִׂי לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ וַתַּעֲנֶה שָׂרָי וַתִּבְרַח מִפְּנֵיךָ:

רש"י

(ה) **חמסי עליך** - חמס העשוי לי, עליך אני מטיל העונש, כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך עירי, לא התפללת אלא עליך, והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך. ועוד, דברך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק: **אנכי נתתי שפחתי וגו'** **ביני וביניך** - כל ביני ובינך שבמקרא חסר, וזה מלא, קרי ביה ובינך שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עובריה, הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה, והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר, אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: (ו) **ותענה שרי** - היתה משעבדת בה בקושי:

רמב"ן

(ו) **ותענה שרי ותברח מפניה** - חטאה אמנו בעוני הזה, וגם אברהם בהניחו לעשות כן, ושמע ה' אל עניה ונתן לה בן שיהא פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני הענוי:

[3] בראשית פרק יח פסוק טו

וַתִּכְחַשׂ שָׂרָה לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי יִרְאֶה וַיֹּאמֶר לֹא כִּי צָחַקְתִּי:

רש"י

כי יראה וגו' כי צחקת - הראשון משמש לשון דהא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה, והשני משמש בלשון אלא, ויאמר לא כדברך הוא אלא צחקת, שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות אי, דילמא, אלא, דהא:

רמב"ן

ותכחש שרה לאמר - אני תמה בנביאה הצדקת איך תכחש באשר אמר השם לנביא, וגם למה לא האמינה לדברי מלאכי אלהים. והנראה בעיני כי המלאכים האלה הנראים כאנשים באו אל אברהם, והוא בחכמתו הכיר בהם, ובשר אותו שוב אשוב אליך ולשרה בן, ושרה שומעת, ולא ידעה כי מלאכי עליון הם, כענין באשת מנוח (שופטים יג ו). ואולי לא ראתה אותם כלל: ותצחק בקרבה ללעג, כמו יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו (תהלים ב ד), כי השחוק לשמחה הוא בפה, אז ימלא שחוק פינו (שם ככו ב), אבל השחוק בלב לא יאמר בשמחה. והקב"ה האשים אותה לאברהם למה היה הדבר נמנע בעיניה, וראוי לה שתאמין, או שתאמר "אמן כן יעשה ה'": והנה אברהם אמר אליה למה צחקת היפלא מה' דבר, ולא פירש אליה כי השם גילה אליו סודה, והיא מפני יראתו של אברהם תכחש, כי חשבה שאברהם בהכרת פניה יאמר כן, או מפני ששתקה ולא נתנה שבח והודאה בדבר ולא שמחה, והוא אמר לא כי צחקת - אז הבינה כי בנבואה נאמר לו כן, ושתקה ולא ענתה אותו דבר. וראוי שנאמר עוד כי אברהם לא גילה לה הנאמר לו מתחילה (לעיל יז יט) אבל שרה אשתך יולדת לך בן. אולי המתין עד שלוח השם אליה הבשורה ביום מחר, כי ידע כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג ז). או מרוב זריזותו במצות היה טרוד במילתו ומילת עם רב אשר בביתו, ואחר כן בחולשתו ישב לו פתח האהל, והמלאכים באו טרם שהגיד לה דבר:

[4] בראשית פרק כג פסוק יט

וְאַחֲרֵי כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל מְעַרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל פְּנֵי מְמָרָה הוּא חֲבֵרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן:

רמב"ן

וטעם **ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה וגו' היא חברון בארץ כנען** - כי שב לבאר השדה והמקום והארץ בעבור כי כל הפרשה הזכירה בני חת ועפרון החתי, לפיכך הזכיר בסוף כי הוא בארץ כנען אשר היא ארץ ישראל, וכן אמר בתחילת הפרשה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען, וכל זה לבאר כי הצדקת מתה בארץ ישראל ושם נקברה, כי החתים ממשפחות כנען: ולפי דעתי כי טעם הכתובים אינו אלא להזכיר כי היא ארץ כנען לא ארץ פלשתים, כי מפני שאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים (לעיל כא לד), וכל מגוריו בארץ ההיא בגרר ונחל גרר ובאר שבע ומשם לחברון ומחברון לשם, על כן הזכיר כי חברון הוא בארץ הכנעני היושב בהר ההוא, לא בארץ פלשתים הנזכרת לאברהם. והוסיף בסוף להודיע המערה שהיא בשדה המכפלה על פני ממרא, שזה השם הנודע אליה: ונכתבה זאת הפרשה להודיע חסדי השם עם אברהם שהיה נשיא אלהים בארץ אשר בא לגור שם, והיחיד וכל העם היו קוראין לו "אדוני", והוא לא אמר להם כן שהיה שר וגדול, וגם בחייו קיים לו ואגדלה שמך והיה ברכה, ואשתו מתה ונקברה בנחלת ה'. ועוד כי רצה להודיענו מקום קבורת האבות באשר אנחנו חייבים לכבד מקום קבורת אבותינו הקדושים. ורבותינו אמרו (ב"ב טז א) שגם זה מן הנסיונות של אברהם שבקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה אותו: ולא ידעתי טעם לדברי רבי אברהם שאומר להודיע מעלת ארץ ישראל לחיים ולמתים, ועוד לקיים לו דבר השם להיות לו נחלה, כי מה מעלה לארץ בזה כי לא יוליכנה אל ארץ אחרת לקברה, ודבר השם לאברהם על כל הארץ היה ונתקיים רק בזרעו:

[5] בראשית פרק כד

(טד) וַתֵּשֶׂא רַבֶּקָה אֶת עֵינֶיהָ וַתִּרְאֵהוּ אֶת יַצְחָק וַתִּפְּל מְעַל הַגָּמֶל: ...

(טו) וַיְבִיאָהּ יַצְחָק הָאֱהָלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת רַבֶּקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיִּנָּהֲבָהּ וַיִּנְחַם יַצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ:

רש"י

(טד) **וַתֵּשֶׂא אֶת יַצְחָק** - ראתה אותו הדור ותוהא מפניו: **וַתִּפְּל** - השמיטה עצמה לארץ, כתרגומו ואתרכינת הסתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע, כמו (פסוק יד) הטי נא כדך, ארכיני, (ש"יב כב י) ויט שמים, וארכיני, לשון מוטה לארץ, ודומה לו (תהלים לו כד) כי יפול לא יוטל, כלומר אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע: (טו) **וַיְבִיאָהּ שָׂרָה אִמּוֹ** - ויביאה האהלה ונעשית דוגמת שרה אמו, כלומר והרי היא שרה אמו, שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת, וברכה מצויה בעיסה, וענן קשור על האהל, ומשמתה פסוקו, וכשבאת רבקה חזרו: **אחרי אמו** - דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה, ומשמתה הוא מתנחם באשתו:

[6] בראשית פרק כה

(יט) וַאֲלֵה תוֹלְדֹת יַצְחָק בֶּן אַבְרָהָם אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יַצְחָק: (כ) וַיְהִי יַצְחָק בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה בִּקְחָתוֹ אֶת רַבֶּקָה בַּת בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי מִפְּדַן אֲרָם אַחֹת לְבֶן הָאֲרָמִי לוֹ לְאִשָּׁה: (כא) וַיַּעֲתֵר יַצְחָק לִיקְוֹק לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הוּא וַיַּעֲתֵר לוֹ יְקֹוֹק וַתֵּהָרַר רַבֶּקָה אִשְׁתּוֹ: (כב) וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם בֶּן לָמָּה זֶה אֲנֹכִי וַתִּלְדָּה לְדָרְשׁ אֶת יְקֹוֹק: (כג) וַיֹּאמֶר יְקֹוֹק לָהּ שְׁנֵי גַיִם גּוֹיִם בְּבִטְנָהּ וְשְׁנֵי לְאִמִּים מִמַּעֲיָד יִפְרְדוּ וְלֹאִם מְלֹאִם יִמְאָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר:

רש"י

(יט) **וַאֲלֵה תוֹלְדֹת יַצְחָק** - יעקב ועשיו האמורים בפרשה: **אברהם הוליד את יצחק** - על ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזק לומר אברהם הוליד את יצחק, לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה, שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו, מה עשה הקדוש ברוך הוא, צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם, והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק, וזהו שכתב כאן יצחק בן אברהם היה, שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק: (כ) **בן ארבעים שנה** - שהרי כשבא אברהם מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה, ויצחק היה בן שלשים ושבע שנה, שהרי בו בפרק מתה שרה, ומשנולד יצחק עד העקידה שמתה שרה שלושים ושבע שנה, ובת תשעים היתה כשנולד יצחק, ובת מאה עשרים ושבע כשמתה, שנאמר (כג א) ויהיו חיי שרה וגו', הרי ליצחק שלושים ושבע שנים ובו בפרק נולדה רבקה, המתין לה עד שתהא ראויה לביאה שלש שנים ונשא: **בת בתואל מפדן ארם אחות לבן** - וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם, אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אנשי רשע, ולא למדה ממעשיהם: **מפדן ארם** - על שם ששני ארם היו ארם נהרים וארם צובה, קורא אותו פדן, לשון (שמואל א' יז ז) צמד בקר, תרגום פדן תורין. ויש פותרין פדן ארם כמו (הושע יב יג) שדה ארם, שבלשון ישמעאל קורין לשדה פדן: (כא) **ויעתר** - הרבה והפציר בתפלה: **ויעתר לו** - נתפצר ונתפייס ונתפתה לו, ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה ורבויו הוא וכן (יחזקאל ח יא) ועתר ענן הקטרת, מרבית עלית העשן, וכן (שם לה יג) והעתרתם עלי דבריכם, וכן (משלי כז ו) נעתרות נשיות שונא, דומות למרובות והנם למשא. אינקריישימיניט [רבוין] בלע"ז: **לנכח אשתו** - זה עומד בזוית זו ומתפלל, וזו עומדת בזוית זו ומתפללת: **ויעתר לו** - לו ולא לה, שאין דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע לפיכך לו ולא לה: (כב) **ויתרוצצו** - על כרחך המקרא הזה אומר דורשני, שסתם מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי. רבותינו דרשוהו לשון ריצה, כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת, עוברת על פתחי עבודה זרה עשו מפרכס לצאת. דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות: **ותאמר אם כן** - גדול צער העבור: **למה זה אנכי** - מתאוה ומתפללת על הריון: **ותלך לדרוש** - לבית מדרשו של שם: **לדרוש את ה'** - שיגיד לה מה תהא בסופה: (כג) **ויאמר ה' לה** - על ידי שליח, לשם נאמר ברוח הקודש והוא אמר לה: **שני גוים בבטןך** - גיים כתיב, אלו אנטונינוס ורבי, שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים: **ושני לאמים** - אין לאום אלא מלכות: **ממעיד יפרדו** - מן המעים הם נפרדים, זה לרשעו וזה לתומו: **מלאם יאמץ** - לא ישוו בגדולה, כשזה קם זה נופל, וכן הוא אומר (יחזקאל כו ב) אמלאה החרבה, לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים:

[7] בראשית פרק כז

(ג) וַעֲתָה שָׂא נָא כְּלִיד תְּלִיד וְקִשְׁתָּךְ וְצֵא הַשָּׂדֶה וְצִידָהּ לִי צִידָה צִיד: (ד) וַעֲשֵׂה לִי מִטְעָמִים כַּאֲשֶׁר אֶהְבֵּתִי וְהִבִּיאָה לִי וְאֶכְלָה בְּעִבּוֹר תִּבְרַכְךָ נַפְשִׁי בְּטָרִם אָמוֹת: ...

(טו) וַתִּקַּח רַבֶּקָה אֶת בְּגָדֶיהָ וַעֲשֵׂה בְנֵה הַגְּדָל הַחֲמֹדֶת אֲשֶׁר אֶתָּה בְּבִית וַתִּלְבַּשׁ אֶת יַעֲקֹב בְּנֵה הַקָּטָן:

רש"י

(ג) **תליך** - חרבך שדרך לתלות: **שא נא** - לשון השחזה כאותה ששנינו (ביצה כח א) אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה, חדד סכינך ושחוט יפה, שלא תאכילני נבלה: **וצודה לי** - מן ההפקר ולא מן הגזל: (טו) **החמודות** - הנקיות, כתרגומו דכיתא. דבר אחר שחמד אותן מן נמרוד: **אשר אתה בבית** - והלא כמה נשים היו לו והוא מפקיד אצל אמו, אלא שהיה בקי במעשיהן וחושדן:

רמב"ן

(ד) **בעבור תברכך נפשי** - היה בדעתו לברך אותו שיזכה הוא בברכת אברהם לנחול את הארץ, ולהיות הוא בעל הברית לאלהים כי הוא הבכור: ונראה שלא הגידה לו רבקה מעולם הנבואה אשר אמר ה' לה ורב יעבוד צעיר, כי איך היה יצחק עובר את פי ה' והיא לא תצלת והנה מתחלה לא הגידה לו דרך מוסר וצניעות, כי ותלך לדרוש את ה', שהלכה בלא רשות יצחק, או שאמרה "אין אנכי צריכה להגיד נבואה לנביא כי הוא גדול מן המגיד ליי", ועתה לא רצתה לאמר לו "כך הוגד לי מאת ה' טרם לדתי" כי אמרה, באהבתו אותו לא יברך יעקב ויניח הכל בידי שמים, והיא ידעה כי בסבת זה יתברך יעקב מפיו בלב שלם ונפש חפצה. או הם סבות מאת ה' כדי שיתברך יעקב, וגם עשו בברכת החרב, ולו לבדו נתכנו עלילות: (טו) וטעם הזכיר הכתוב **עשו בנה הגדול ויעקב בנה הקטן** - להפליג בענין הצדקת, כי המנהג במולידים להכיר את הבכור בברכה ובכבוד ובמתן, והיא, מדעתה צדקת הקטן ורשעת הגדול תשתדל בכל הטורח הזה להעביר הברכה והכבוד מן הגדול אל הקטן. וכן יאמר למטה (פסוק מב) ויגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדול ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן: